

ANNELİĞİN İTİBAR KAYBININ TEMELLERİ: APOLLON VE BABALIĞIN YÜCELTİLMESİ

The Foundation of Discrediting Motherhood: Apollon and Glorification of Fatherhood

Betül ÖZEL ÇİÇEK*

ÖZET

Bu çalışmada antik Yunan toplumunda kadınların annelikleri üzerinden sahip oldukları bazı hakları, hukuki ve sosyal olarak kaybetmeleri ile babalığın yüceltilmesi arasında bir sebep-sonuç ilişkisi olup olmadığı sorusu, Aiskhülos'un *Oresteia* tragedyası üzerinden, Apollon'un bu oyunda Orestes'i korumak ve savunmak için öne sürdüğü savlar dikkate alınarak araştırılacak ve Yunan mitolojisinde Apollon'un babalığın yüceltilmesinde ve bu yüceltmenin inşasında oynadığı rol incelenecektir. Aiskhülos'un *Oresteia* üçlemesi, babalığın üstünlüğünün nasıl tesis edildiğini gösteren önemli metinler arasındadır. Bu tragedyaya üçlemesinde analık ile babalık arasındaki mücadele tanrısal düzeydeki müdahalelerle ele alınmıştır. Güneş tanrısı Apollon, söz konusu oyunlarda babalık hakkının şiddetli bir koruyucusu olarak kendisini gösterir. Bu koruyuculuk devrim niteliğindedir çünkü bir önceki devrin kan hakkını da ortadan kaldırmayı hedefler. *Oresteia*'da Apollon, babalığın üstünlüğünü vurgulayan söylemlerinin yanı sıra anneliği de yeren savları ile dikkat çeker. Orestes'i annesinden babasının intikamını alması için kışkırtır, daha sonra Orestes'in peşine düşen Erinysler'in intikam almasını engellemek için uğraşır. Nihayetinde Athena'nın da müdahalesi ile Orestes'in kışkırtıcısı, koruyucusu ve savunucusu Apollon isteğine ulaşacak ve oluşturulan mahkeme babalık hakkının üstünlüğünü kabul eden bir karar alacaktır. Apollon anneliği yeren ve babalığı yücelten sözleri ile babalığın annelikten üstünlüğünü anlatırken bir yandan da erkeklığın de kadınlıktan üstün olduğunu ifade eder. Apollon'un bu tutumu Apollon'u ve onun takipçisi erkekleri, hiçbir ilişkileri kalmayacak şekilde kadınlardan uzaklaştırır. Kadınlardan ve onların sembolize ettiği tüm değerlerden uzaklaşan Apollon'un üstün olduğunu öne sürdüğü babalık, oyunda ona yardım eden Athena örneğinde olduğu gibi annesiz ve ruhanidir. Bu aşamadan sonra iyi, güçlü, kuvvetli olan her kavram ve oluşun erkek, bunların karşısında ve aşağısında olduğu düşünülen her kavramın da kadın ile özdeşleştirildiği görülür.

Anahtar Kelimeler: Eumenides, Apollon, Athena, Erinysler, Orestes, Aiskhülos

ABSTRACT

In this study, the question of whether there is a cause-effect relationship between women's legal and social loss of status and the glorification of fatherhood in ancient Greek society, through the tragedy of *Oresteia* by Aeschylus, and Apollon's attempt to protect and defend Orestes in this play will be examined. By taking into account the arguments Apollon put forward and the role played by Apollon in the glorification of fatherhood in Greek mythology and the construction of this glorification will be examined. Aeschylus' *Oresteia* trilogy can be counted among the important texts showing how the superiority of paternity is established. In this tragedy trilogy, the struggle between motherhood and fatherhood is handled with divine interventions. The sun god Apollon shows himself as a fierce protector of paternal rights. This protection is revolutionary because it aims to abolish the right to the blood of the previous era. In *Oresteia*, Apollon draws attention to his arguments that criticize motherhood as well as his discourses emphasizing the superiority of fatherhood. He provokes Orestes to avenge his father, then tries to prevent the Erinys, who are after Orestes, from taking revenge. Eventually, with the intervention of Athena, Apollon, the instigator, protector, and defender of Orestes, will reach his will and the court will take a decision accepting the supremacy of the paternity right. While describing the superiority of fatherhood over motherhood, Apollon also expresses that masculinity is superior to femininity with his words that criticize and glorify paternity. This attitude of Apollo drives Apollo and his followers away from women so that they have no relationship. Away from women and all the values they symbolize, the fatherhood that Apollon claims to be superior is motherless and spiritual, as in the example of Athena who helps him in the game. After this stage, it is seen that every concept and being that is good, strong, and strong is identified with a man, and every concept that is thought to be opposite or inferior to them is identified with a woman.

Keywords: Aeschylus, Eumenides, Apollon, Athena, Erinys, Orestes

* Dr., betulozel@gmail.com, 0000-0002-0121-9077.

Giriş

Kadınların annelikleri üzerinden sahip oldukları bazı hakları, annelik ile babalığı kıyaslayıp babalığı daha üstün bir kurum olarak ortaya koymak için toplumsal itibarsızlaşma ile ele alan, bunun yanı sıra annelik ile babalık arasındaki bağı, anneliği babalığa bağlı bir parça olarak göstererek babalık lehine yeniden düzenleyen ilk eserler arasına Aiskhülos'un *Oresteia* tragedyasını koymak mümkündür. Bu tragedyaya üçlemesi, milattan önce 458 yılında, yazar altmışlı yaşlarının sonundayken kaleme alınmıştır. Tragedyanın yazılış zamanı özellikle dikkat çekicidir. Bu dönem Yunanlıların Persleri yenmesi ile başlayan, galibiyetlerinin sebebinin Yunan değerlerinin üstünlüğü olduğunu düşünen Yunanlılar'ın, yeni bir umut ile geçmişin kavgalarının yeni toplumsal işleyişler ve kurumlarla aşılacağına inandıkları bir dönemdir (Fagles ve Stanford, 1979, s. 13). Bu sebeple Aiskhülos'un, *Oresteia* üçlemesinde sembolik bir çalışma yaptığı düşünülebilir. Oyunlarda savaştan sonra hemen bir refah ortamı oluşmaz, savaşın ve barbarlığın sebep olduğu karanlıktan sonra gelmesi umut edilen aydınlığa giden yolda atılan adımlar ve süreç anlatılır. Bu bağlamda tragediyaların Atinalıların toplumlarını mercek altına almak için kullandıkları bir araç olduğu ifade edilebilir (Griffith, 1999, s. 22). Aiskhülos'un kendi zamanında yaşanan değişimlerle Troya Savaşı'nın sonrasında yaşananlar arasında bir paralellik kurduğunu düşünülebilir. *Oresteia* yıkım ve cinayetle başlar, bununla birlikte son oyuna gelindiğinde Atina şehrinin Athena eliyle kurumsallaşan hukuk sistemi sayesinde ulaştığı ilerleme anlatılır, bu girilen yeni dönem ile eskinin kötü işleyişinden kurtulunacağı düşünülmektedir. Böylelikle Atina, Orestes gibi eski işleyişin etkilerinden kaçan herkes için bir sığınak haline de gelir.

Üç oyundan oluşan *Oresteia*, lanetli Atreus soyundan gelen Miken kralı Agamemnon ve ailesinin Troya Savaşı'ndan nasıl etkilendiklerini anlatmaktadır. İlk oyun olan *Agamemnon*'da, Agamemnon'un Troya Savaşı'na giden donanmasının Troya'ya varabilmesi için kızı Iphigeneia'yı Artemis'e kurban etmesi ve bu davranışı yüzünden karısı Clytaemnestra'nın öfkelerini kazanması ile başlayan olaylar aktarılır. Agamemnon Troya Savaşı'ndan muzaffer olarak döndüğünde karısı ve karısının sevgilisi Aegisthus¹ tarafından dramatik bir şekilde öldürülür. Clytaemnestra söz ve davranışları ile bu oyunda kilit bir rol oynar. İkinci oyun *Adak Sunucular*'da (*Choephoroi*) Agamemnon'un ölümünden sonra kızı Electra ve oğlu Orestes'in babalarının öcünü almaları anlatılır. Electra ve Orestes intikam planları için Agamemnon'un hayaletine de başvururlar.² En sonunda Orestes, annesinin sevgilisi ve babasının katili olan Aegisthus'u öldürür. Fakat sıra annesi Clytemnestra'yı öldürmeye gelince tereddüt eder. Annesini öldürmesi ancak tanrı Apollon'un teşviki ve Orestes'in süren gönülsüzlüğü karşısında şiddeti artan tehdidi ile mümkün olur. Orestes her ne kadar Apollon'un teşvik ve tehdidine boyun eğse de suçluluk ve pişmanlık hisseder. İntikam

¹ Aegisthus ile Agamemnon arasında hem bir kan bağı hem kan davası bulunması dikkat çekicidir. Agamemnon da Aegisthus da Tantalus'un soyundan gelmektedir. Başta tanrılarla dost olan Tantalus, onların güçlerini ölçmek için başvurduğu bir hile ile tanrılara çok büyük bir hakaret etmiş ve öfkelerini üzerine çekmiştir. Kurduğu bir ziyafet sofrasında oğlu Pelops'un etini tanrılara yedirmeye çalışmış, bunun farkına varan tanrılarca Hades'e gönderilerek parmaklarının ucunda gibi gözükseler bile hiçbir yiyeceğe ve içeceğe ulaşamamakla, yani sonsuz açlıkla susuzlukla cezalandırılmıştır. Oğlu Pelops'a ise hayatı yeniden bahşedilmiştir. Agamemnon ve Aegisthus, Pelops'un iki oğlunun Atreus ve Thyestes'in çocuklarıdır. Atreus ve Thyestes taht sebebiyle anlaşmazlığa düşerler. Zeus, Atreus'u desteklese de Thyestes, kardeşi Atreus'un tahta çıkmasına razı olmaz ve karısını baştan çıkartmak ister. Önce Thyestes'i sürgün eden Atreus sonra kardeşini affetmiş gözükersen geri çağırır ve ona kendi çocuklarının etini yedirir. Kendisine yapılan farkına varınca Atreus soyunu lanetleyen Thyestes, hayatta kalan tek oğlu Aegisthus ile Argos'u terk eder. Aegisthus daha sonra Atreus'u öldürecektir. Atreus'un iki oğlu Agamemnon ve Menelaus, iki kız kardeş ile evlenirler: Clytaemnestra ve Helen (Frye ve Macpherson, 2004, ss. 369-370). Helen'in Paris'e beraber Troya'ya kaçmasının ardından Agamemnon'un ordusuyla peşlerine düşmesinin sebebi budur. Agamemnon'un ölümü ile sadece Iphigeneia'nın değil, Aegisthus'un babasının ve kardeşlerinin de intikamı alınmıştır (Miller, 1977, s. 361-263).

² Orestesia ve Hamlet oyunları arasında dikkat çekici benzerlikler bulunmaktadır. Kral babanın anne ve annenin sevgilisi tarafından öldürülmesi, oğulun babasının intikamı için babasının hayaleti ile görüşmesi ve benzeri temalar için bkz. (Murray, 1914).

tanrıçaları Erinysler, Clytemnestra'nın hayaletinin oğlunu lanetlemesi üzerine Orestes'in peşine düşerler. Orestes, çıldırmuş bir şekilde onlardan kaçmaya çalışır. Üçüncü ve son oyun *Eumenidler*'de (*Eumenides*) Orestes Apollon'un yönlendirmesi ile Erinysler'den Athena'ya sığınır ve Atina'ya kaçır. Athena, Atinalıların jüri olarak görev aldığı bir mahkeme kurar. Bu jüri, Erinysler ve Apollon'un iddialarını dinler ve Orestes'in cezalandırılması konusunda lehte ve aleyhte oylar eşit çıkar. Bu duruma müdahale eden Athena, babalığın hakkının anneliğin hakkından üstün olduğunu ifade ederek, Orestes'in babasının intikamını alması sebebiyle - öldürdüğü annesi bile olsa- cezalandırılmaması doğrultusunda karar verir. Oyunun son aşamasında, Athena, Erinysler'i alınan karara ikna eder. Athena eski düzenin sürdürücüleri olan Erinysler'e saygıyla yaklaşırsa ve yeni düzenin başlayabilmesi için onların iş birliğini istese bile Zeus'un bu kararın arkasında olduğunu ve eğer verilen hükme tabii olmazlarsa cezalandırılacakları yolunda tehdidini de ifade eder. Oyunlar böylelikle eski sistemin uygulayıcılarının yeni sistem içine karışmaya razı olmaları ve annelik ile ilgili hakların babalığa devredilmesi ile son bulur.

Bu sebeple, *Oresteia*'da, eskinin barbarca nitelendirilen uygulamaları arasında bulunan kan hakkının ortadan kaldırılması, barışı ve adaleti tesis eden bir karar olarak yansıtılır. Bu kararın alınmasında ise annelik ile babalığın kıyaslanması ve eskinin annelik lehine görülen haklarının babaya devredilmesi önemli bir rol oynar (Rose, 1926, ss. 229-230). Bu devir teslim işleminin görece bir şekilde olaysız tamamlanabilmesi ve tarafların ikna edilebilmesi için ise anneliğe yönelik bir itibarsızlaştırma yapılması gerekmektedir. Bu itibarsızlaştırma, Apollon tarafından *Oresteia* boyunca yapılır ve nihai noktasına, Athena'nın kurduğu halk mahkemesinde ulaşır. Böylece, babalığın üstünlüğü kamunun gözleri önünde, hukuksal zeminde ortaya konulur. Annenin evlatları üzerindeki hakkı ise önemsiz hale getirilerek, bu hakkın tamamı kurumsal olarak şehir-devlet içinde kendisine yer verilen babalığa devredilir. Bu devredilişte babalık dolayısıyla erkeklik ile özdeşleştirilen tüm özellikler üstün görülürken, annelik dolayısıyla kadınlık ile özdeşleştirilen tüm özellikler ise babalığın karşısına konularak yerilir. Babalığa ait özellikler Yunanlılar'ın kendilerinde de benimsedikleri özelliklerdir (Griffith, 1999, sS. 65-66).

Oresteia, Yunan-Atina medeniyetinin merkezine *polis*'i koyduğunu açıkça ifade eder. Bu medeniyetin oluşumunda ise tek bir güç yoktur, insanlar ve tanrıların iş birliği bulunmaktadır. Öte yandan, Yunan düşüncesinin etkili düşünce ayrımlarından biri olan zihin ve beden ayrılığını (Stent, 1998, ss. 578-579) Aiskhülos'un *Oresteia*'da ilerlemenin ve medeniyetin kaçınılmaz, "nihai ürünü" olarak görmeye kalmadığını, bir "değerler hiyerarşisi" halinde değerlendirdiğini ifade etmek mümkündür (Zeitlin, 1978, s. 149). Buna göre, Olimpos, Yunan ve erkek; dünyevi olandan, Yunan olmayandan ve kadından üstündür. Aiskhülos, Yunan medeniyetinin oluşturduğu yeni düzende makbul kadının nasıl olacağını da böylece ortaya koyar: Kadın babasına, eşine ve oğluna tâbi olmalı, böylece kontrol altına alınmalıdır. Kadının kontrol altına alınması önemlidir, Clytemnestra kontrol altına alınamadığı için Zeus'un desteklediği Agamemnon öldürülmüş, Erinysler kontrol altına alınamadığı için Orestes'in peşine düşerek onu delirmenin eşiğine getirmişlerdir. Öte yandan babasının kızı ve düzen koruyucu Athena, Apollon ve babasının işaretine uygun şekilde hareket ederek Atina şehrinin, Yunanlılar'ın iftihar duyduğu medeniyet seviyesine gelmesini sağlamıştır.

Dişil Gücün Ele Geçirilişinde Apollon'un İşlevi

Apollon *Oresteia*'da birçok açıdan anahtar işlevi görür. Apollon, Zeus'un emri ile Atreus soyundan gelenlerin başına gelenlere bir son vermek için olaylara müdahale etmekle kalmaz (Frye ve Macpherson, 2004, s. 162, 370), böylece yeni düzeni de eski düzen aleyhine meşru bir zemine oturtur. Apollon, Agamemnon'un öldürülmesinin intikamını alması için Orestes'e yardım eder, onun anne katli sebebiyle cezalandırılmasının önüne geçmek için eski kanunların ve anlayışın değişmesine önayak olur. Apollon sadece Orestes'in savunucusu değil, yeni

sistemin de sözcüsü gibidir. Anasoylu sistemde bir çocuğun en yakını annesi iken Zeus'un emri ile Apollon'un Orestes'i kullanarak getirdiği ve sonrasında polis içinde Athena'ya tasdiklettiği yeni sistemde çocuğun en yakını artık kurumsal olarak onun üzerinde hak iddia edebilecek ebeveyni olan babasıdır. Erinyesler'in Orestes'in peşine düşmelerini ve ondan intikam almak istemelerinin sebebi de evlat ile ebeveyni arasındaki ilksel yakınlığı anne ile kurmuş olmalarıdır (Frye ve Macpherson, 2004, s. 427).

Aiskhülos'un, bu anahtar rol için Apollon'u seçmesi, Apollon'un bir düzen getiren tanrı-kahraman olarak milattan önce yedinci yüzyıl dolaylarında ortaya çıkması ile bağlantılı olabilir (Llyod-Jones, 1976, s. 61). *Oresteia*'nın üçüncü oyunu *Eumenidler* Apollon'un yeni düzeni sağlamadaki rolünü anlamakta özellikle önemlidir. Oyunun ilk sahnesi, Delphi'deki Apollon tapınağında açılır. Apollon'un rahibesi Pythia³, Delphi ritüellerindeki niyazına önce Toprak Ana'yı (Gaia) anarak başlar: "Duamda onurlandıracağım tanrıların ilki, tanrılar arasında ilk kehanette bulunan, Toprak Ana'dır." (Aiskhülos, s. 231). Phytia daha sonra kehanet gücünün Apollon'a nasıl geçtiğini anlatır. Bu güç devir teslimi, Phytia'nın anlatısına göre oldukça barışçıl olmuştur: Gaia, kehanet gücünü Themis'e vermiş, Themis de Phoeb'e devretmiştir. Apollon'un anne tarafından büyük annesi olan Phoeb'e ise bu gücü Apollon'a doğum günü hediyesi olarak vermiştir. Phytia, duasında Apollon'dan Phoebus olarak bahseder; bu, büyük annesinin isminin eril versiyonudur.

Aiskhülos'un Apollon'un kehaneti almasını böyle barışçıl bir silsileye bağlaması, kendisine ait bir anlatıdır. Örneğin Euripides'in anlatısında Apollon, kehanet hediyesini/ilmini Gaia'dan ve/veya Themis'ten barışçıl olmayan yöntemlerle almaktan imtina etmemiştir. Bu yöntemlerin başında da Apollon'un büyük bir yılanı/ejderhayı öldürmesi gelir. Homerik Apollon İlahisi'nde geçtiği şekliyle Apollon, Enuma Eliş Destanı'nda Marduk'un Tiamat'ı öldürmesini andıran bir şekilde Delphi'deki büyük canavarı öldürür.

Derhal iri gözlü kraliçe Hera onu [Typhaon (Typhoeus)] aldı ve bir kötü şeyi diğerine getirerek onu Drakaina'ya (Dracaena) [Python] verdi ve Drakaina da onu kabul etti. Ve bu Typhaon, insanların meşhur kabileleri arasında büyük sıkıntılara yol açtı. Drakaina'yla kim karşılaşırsa karşılaşsın, kıyametine uğradı. Ta ki uzaktan ölüm saçan tanrı Apollon ona güçlü bir ok atana kadar. O zaman Drakaina'nın kendisi korkunç, tarif edilemez bir ses çıkarak, ormanın ortasında sürekli bir oraya bir buraya atarak nefes nefese kıvrandı. Ve böylece hayatını terk etti, kanını soluyarak. Sonra Phoibos (Phoebus) Apollon yaptığıyla övündü: "Şimdi burada, insanı besleyen toprakta çürü! En azından, her şeyi besleyen toprağın meyvesini yiyen ve buraya mükemmel kurbanlar getirecek olan insanların başına bela olmak için daha fazla yaşamayacaksın. Acımasız ölüme karşı ne Typhoios (Typhoios)) [eşin] ne de kötü şöhretli Khimaira'nın (Chimera) [çocuğun] seni kurtaracak ama burada, Toprak ve parlayan Hyperion [Güneş Helios] seni çürütecek.' Böyle dedi Phoibos, onun üzerinde yükselerek ve karanlık Drakaina'nın gözlerini kapladı. Ve Helios'un (Güneş) kutsal gücü onu orada çürüttü; bu nedenle yerin adı artık Pytho'dur ve insanlar tanrı Apollon'a başka bir adla sesleniyor, Pythian diyorlar; çünkü tam o noktada Helios'un delici gücü canavarı çürütüp yok etti" (Hesiod, 1914, ss. 349-351).

Bu ilahide dışıl bir canavar olan yılan, Euripides'in *Iphigenia Among the Taurians* isimli trajikomedisinde erilleşir ve Phyton ismini alır. Phyton'un Gaia'nın çocuğu olduğu ve Apollon'un onu öldürmek sureti ile kehanet gücünü ele geçirdiği de söylenir (Chappell, 2006, ss. 339-341).

Muhtemelen, oyunların sonunda bağlanacağı harmoni vurgusu ve oyun boyunca Apollon'un şiddeti bariz bir şekilde göze çarpacak kadınlara karşı eleştirilerine meşru ve barbarlıktan uzak bir dayanak noktası olması için, Aiskhülos bu kudretli tanrıçaların güçlerini Apollon'a gönüllü bir şekilde verdiklerini ifade etmek ihtiyacı duymuştur. Aiskhülos'un oyun boyunca karşı

³ Pythia, ismini Apollon'un öldürdüğü erkek ejderha Python'dan almıştır.

hale getirdiği güçler ve taraflar arasında bir uyum dengesi kurmaya çalışması sebebiyle Apollon'un Erinysler'e karşı acımasız tavrının, yeryüzünün güçleri ve hatta kadınlar ile alakalı olmadığı, aksine kendisinin de bu gücün bir temsilcisi olduğu hususunun altı çizilmiştir (Davies, 1990, ss. 127-128). Öte yandan, yeryüzü tanrıçalarının güçlerinin bir devamcısı olarak Delphi'deki tapınakta bulunsa da Apollon ilk ve asli olarak babası Zeus'un sözcüsüdür ve konuştuğunda onun ağzından, onun elçisi olarak konuşur.

Delphi'de Apollon'un kız kardeşi Artemis'in veya annesi Leto'nun bulunmaması da dikkat çekicidir. Llyod-Jones, Yunanlılar'ın Apollon'un Delphi'ye sonradan geldiğini bildiklerini ifade eder, nitekim Delos'taki kazılar da Artemis ve Leto'nun buradaki varlığının Apollon'dan öncesine dayandığını göstermektedir (Llyod-Jones, 1976, ss. 60-61). Harrison da Homeros'tan itibaren Delphi'de Apollon'dan bahsedilirken Artemis'ten bahsedilmemesini ilginç bulur:

Ne olduğu barizdir. Anne olarak Artemis'in yanında ona tâbi olan erkek tanrı veya oğul bir eşi vardı, Afrodit'in yanında Adonis'in olması gibi. Ataerkillik anaerkilliğin yerini aldığı anda ikili arasındaki ilişki Artemis ve Hippolytus'taki gibi spiritüalize edilmiş, sonra bu çift kız kardeş - erkek kardeş arasındaki çorak, kısır ilişkiyle sınırlandırılmıştır. Nihayetinde dişil figür tamamen erimiş ve erkek-konsort sadece babasının oğlu olarak veya babasının iradesinin sözcüsü olarak ortaya çıkmıştır (Harrison, 1955, s. 502).

Apollon, böylece büyük annelerinden aldığı hakkı babası adına kullanır. Babalığın tanrısı (Patroos) da olan Apollon (Cromeey, 2006), babasının da elçisidir. Zeus gibi Apollon da aynı zamanda genç delikanlıların tanrısıdır ve kendisi de genç ve zinde bir delikanlı olarak tasvir edilir. Bununla birlikte Apollon'un Yunan mitolojisinde babasının elçisi olması, bir paradigma değişimine de işaret eder. Zeus ve babası Kronos, anneleri ile iş birliği yapmak suretiyle babalarının iktidarlarını ellerinden alırken, Zeus ile Zeus'un çocuklarının bağıllığı baba tanrının kendisine olmaya başlar, annelerin çoğu ölümlülerden ve/veya yarı tanrılardan seçilir. Tanrıçalar ile olan eşleşmelerde de (Athena'nın annesi Metis gibi) anne babada içselleşir ve çocuk annesiz bir şekilde babadan doğar, ebeveynlik bağı da annesiyle değil babasıyla olur. Daha sonra, bu çocuk, Athena, babalığın insanlar arasındaki medeni hukukun temeli olarak poliste tesis edilmesinde büyük rol oynarken gerek Athena'yı gerek Orestes'i gerek Erinysler'i bu değişime itecek muharrik güç, Apollon olmuştur.

Oresteia'da Apollon'un Rolü ve Annenin Yargılanması

Oresteia'da Apollon'un rolü hakkında konuşmak için onun Orestes ile ilişkisini incelemek gerekir. Apollon, oyunda Zeus'un sözcüsüdür, Zeus'un emirlerini uyguladığını ifade eder. Orestes ise bu emirlerin uygulanma zeminidir ve Apollon'un aracıdır. Apollon Orestes aracılığı ile eski düzen ile yeni düzen arasındaki bağı yeni düzen lehine kopartır. Patroos yani babaların tanrısı olarak babasoyluluğu öne çıkartmak vazifesidir. Bu sebeple Orestes'i annesinin canını almaya zorlar, Erinysler ile hakaretimiz tartışmalara girer ve kurulan mahkemede babalığın annelikten üstünlüğünü kamu vicdanına kabul ettirmek için argümanlarını ortaya koyar. Tüm bu olaylar, Apollon'un, Atinalılar'ın kurulan ilk mahkemesinde babalığın annelikten üstün olduğunu, anneliğin önemsiz olduğunu ifade etmesi ve eski düzene ait Erinysler gibi unsurların geri çekilme vaktinin geldiğini söylemesi için düzenlenmiş gibidir.

Öte yandan Apollon'da da Orestes'de de özelde anne ile genelde dişil unsur ile bağların sorunlu olduğunu söylemek mümkündür. Bu sebeple Apollon kendisine uygun bir araç seçmiş denilebilir. Apollon, kendisini devamlı babası üzerinden tanımlamak suretiyle, Orestes de annesinin babasına ihanetini ve onu öldürmesini kendisine de yönelik bir saldırı olarak şahsileştirmesi ile annelik ile aralarına mesafe koyarlar. Clytemnestra, sadece eşini öldürmemiş, aynı zamanda kralını da öldürmüştür. Kralını ve eşini öldürmekle kalmamış, oğlunun da birebir kan bağıyla bağlı olduğu babasını öldürmüş, ilaveten kocasını ve kralını öldürerek geçtiği tahta, tahtın diğer varisi ile oturarak oğlunun kral olma şansını da ortadan kaldırmıştır. Böylece hem Zeus'un onadığı bir kralı öldürerek babaların babası

Zeus'a; bir babayı öldürerek babaların tanrısı Apollon'a; babasını, kralını ve egemenlik imkanını öldürerek oğluna ihanet etmiştir. Babalığın kutsallığı ve babasoyluluğun toplumsal hiyerarşideki üstünlüğü beraberinde getirmesi böylece Apollon'un gözünde Clytemnestra'nın suçlarını Agamemnon'un kızını öldürmesinden daha büyük hale getirmiştir. Clytemnestra'nın suçunun sadece Apollon'un değil, toplumun gözünde de daha büyük bir suç olarak değerlendirilebilmesi, düzenlenen mahkemede Orestes'e ölüm cezası verilmemesi ile sağlanmıştır. Orestes annesini öldürdüğü için suçsuz değildir, mahkeme onu suçsuz ilan etmez, sadece eyleminden dolayı Erinyesler tarafından cezalandırılmasının önüne geçer. Orestes annesini öldürmesi ile babasının intikamını almıştır. Babasının intikamını alması, sosyal ve kurumsal hiyerarşinin de intikamını alması demek olduğundan Erinyesler'in onu öldürmek istemeleri artık meşru görülmez.

Apollon'un engel olmak istediği ana unsur, kadının anneliği üzerinden egemenlik sağlamasıdır. Egemenliğin toplumsal düzeyde erkekte, babada, kocada ve oğulda olması, ilahi düzeyde de Zeus'ta olması gerekmektedir. Kadının, anneliği üzerinden bu egemenliği tehdit etme ihtimaline karşın, kadının konumunun aşağıya edilmesi, bunun için de itibar kaybına uğratılması gerekmektedir. Bunu yapabilmek için de Apollon dışıl unsura açık bir düşmanlık gösterir.

Annenin, babanın ve oğulun egemenliğine yönelik tehdidini ortadan kaldırmak için Apollon, annenin gerçek ebeveyn olmadığını iddia eder. Erkek üstünlüğü, üremede de kendini ortaya koymalıdır. Böylece kadınların üremedeki rolleri sebebiyle kurumsal olarak bir hak/üstünlük talebinde bulunmalarının önüne geçilir. Apollon'un mahkemede anneliğe yönelik savları, anneliğin mutlak değil (Clytemnestra ve Orestes'in bakıcısı örneğinde olduğu gibi) değiştirilebilir bir olgu olarak algılanması ve evlatların asli bağının kiminle olduğunun ortaya çıkmasında (Athena ve Zeus örneğinde olduğu gibi) babalığın mutlaklığının altını çizmek için sarf edilir. Kadın, sadece erkeğin dölünü taşıyan bir kap, çocuk doğduktan sonra da topluma karışmaya hazır hale gelene dek ona bakım sağlayacak bir hizmetli olarak görülür.

Apollon babalığı yüceltip anneliğin itibarını kaybettirmeye yönelik savları dile getirmesine rağmen dışıl unsurun göz ardı edilmesinin sonuçlarından aslında ne kendisi ne desteklediği ölümlü kaçmamıştır. Bu da dışıl unsurun Apollon'un arzu ettiği kadar kolay bir şekilde baskı altına alınamayacağını göstermektedir. Apollon'un bazı kaynaklarda dışıl olarak geçen canavar Typhon'u öldürmesi cezasız kalmamış, Admetus'a sekiz sene çoban olarak hizmet etmek zorunda kalmıştır. Orestes'i annesini öldürmesi için kışkırtırken ona her türlü koruma sağlayacağını söylemesine rağmen onu annesinin hayaletinin ve Erinyesler'in gazabından, kendi tapınağındaki arındırmasına rağmen tamamen kurtaramamıştır. Dışıl unsurun yok sayılması veya yok edilmeye çalışılmasının sonuçlarından kurtuluş Athena'nın müdahalesi ile gerçekleşebilecektir. Athena ise bu müdahaleyi Erinyesler örneğinde olduğu gibi, dışıl unsurlara saygı ve ihtimam ile yaklaşım onları ikna etmek suretiyle yapabilecektir.

Apollon'un Hellenistik bütün değerlerin en büyük temsilcisi olan tanrı olarak görülmesine rağmen Erinyesler'le ilişkisinde dengeli ve tutarlı olmayı başaramaması, Orestes ve Elektra'nın annelerinin ölümünden sonra intikamlarını almaları ile Apollon'un karakterine büründüklerini düşünmeleri de dışıl unsurun inkarının ve bastırılmasının ilahi veya ölümlü tanrılarda açacağı dengesizliğe örnek olarak gösterilebilir.

Bu dengesizliğin öbür yanı ise annenin çocuğu ve eşi ile olan bağları arasında bir tutarlılık sürdürememesidir. Zeitlin bunu Oresteia'daki olayları "lineer bir sebep-sonuç zincirine" bağlamak sureti ile açıklar (Zeitlin, 1978, s. 158). Buna göre annenin çocuğuna veya eşine verdiği değer, diğerine verdiği değer azalmasına sebep olur. Eğer anne, Clytemnestra'nın İphigenia'ya Agamemnon'dan daha fazla değer vermesi gibi, çocuğuna eşinden daha fazla değer verirse, evlilik bağı zayıflar. Bu bağdaki zayıflık ise Clytemnestra'nın Ageisthus ile evlilik dışı bir ilişki sürdürmesi örneğinde olduğu gibi kadının başka partnerler aramasına sebep

olur. Kadının başka partnerler araması ile gelen özgürlük, Clytemnestra'nın Agamemnon'u sadece eşi olarak değil kralı olarak da istememesi örneğinde olduğu gibi "politik olarak hükmetme arzusu şeklinde açığa çıkar" (Zeitlin, 1978, s. 158). Bu dengesizlik, çocukların da anne ile bağlarının zayıflamasına sebep olur ve çocuk, anne ile artık bağ kuramamasından dolayı babayı tercih ederek anneden uzaklaşır.

Apollon'un Clytemnestra'nın kocasını öldürmesini yasaya aykırı bulması kadar Erinysler'e de tepki göstermesinin altında yatan sebebin Erinysler'in "negatif dişil unsur"a dönüşmeleri olduğu söylenebilir (Zeitlin, 1978, s. 162). Erinysler'in, doğal yasaların uygulayıcısı olmakla üstlendikleri görev Apollon tarafından sorgulanmaktadır. Başta söylediğimiz düalistik ayırmada, hiyerarşinin makbul olmayan kısmına düşen kadınlık, annelik, beden ile, toprak ile, karanlık ile ve doğa ile eşleştirilir. Öyleyse ona ait her tür eski yasa doğaldır, tabiidir. Öte yandan Apollon'un taraftarı ve savunucu olduğu babalık, bedenle ve doğa ile alakalı değildir, zihnî (Athena'nın Zeus'un kafatasından doğması gibi) ve ruhanidir (Apollon'un güneş ışınları gibi) ve sembolik olması hasebiyle anneliğin üzerindedir. Apollon'un ışıklarının diş ejderhayı çürütüp yok etmesi gibi eril güneş tanrısının düzene sokucu ışınları da doğal, haliyle karanlık, eğer sınır altına alınmazsa korkutucu olan annelik ve kadınlık emellerini yok edecektir. Bu bağlamda Erinysler'in adalet anlayışı da sorgulanmalıdır, istedikleri adalet gerçek bir adalet midir yoksa eskinin adetlerinin bir tür devamını mı sağlamak istemektedirler?

Sonuç

Bir önceki düzenin kanunlarına isyan eden ve onları yok sayan bir kanun, meşru mudur? Erinysler'in bu sorusu, Apollon'un savunduğu ve koruduğu yeni düzenin oluşmasında ve devamında kadınlığa ait olguların katkısının kapsamını düşünmeye sebep olur. Polisteki hukuki düzenini babanın anneye üstünlüğü üzerinden kurgulamakla, Apollon, Atinalı erkek yurttaşların kendilerini "hukukun ve dilin sembolik düzenine" (Schroeder, 2000, s. 4-5) tabii olmalarını mı istemektedir? Hukukun ve dilin sembolik yeni düzenine tabii olmak demek, eski düzenden tamamen koparak kendini yeniden ve başka bir bağlamda kurgulamayı mı beraberinde getirir? Erillik ve dişlilik arasında hiyerarşik bir sistem kurmak ve babalığı hukukun vazgeçilmez esası olarak inşa ederken anneliği itibarsızlaştırmak; erkek ile kadının toplumsal bir düzen içinde ancak birbirlerine zıt kutuplarda ve aralarında bir üstünlük çekişmesi ile, birbirlerine ihtiyaç duyarak ama birbirlerinin varlığını yok sayarak veya görmezden gelerek mi var olabileceklerini ima eder? Kutupların birbirine benzemesinin itki, farklı olmasının çekim gücünü yaratması gibi kadın ile erkek, bir yandan devamlı surette kendilerini tanımlamak için diğerine ihtiyaç duyarken diğer yandan gücü yettiği yerde diğerini baskılamaya mı çalışacaktır? Öte yandan *Oresteia*'da bile birçok örnekte görüldüğü gibi, baskı hiçbir zaman için baskıyı uygulayanın istediği sonucu vermemektedir. Baskılanan unsur farklı şekillerde de olsa muhakkak geri dönmektedir. Öte yandan ilişkileri hiyerarşik üstünlük üzerinden oluşturan sistemlerin baskı kurmaya ve baskı kuracağı bir unsura ihtiyaç duydukları görülmektedir.

Aiskhülos'un *Oresteia* tragedya üçlemesinde Apollon, kanun koyucu Zeus'un elçisi olarak kadınlar ve erkekleri yeni ve daha ileri olduğunu öne sürdüğü polis düzeninde, annelikleri ve babalıkları üzerinden yeniden konumlandırmıştır. Dahası, oluşturduğu hiyerarşik düzende erkeklerin egemenliği ancak kadınları ikincil bir konuma koyarlarsa elde edebileceklerini ve ellerinde tutabileceklerini ifade eden savları ile ortaya koymuştur. Aiskhülos, *Oresteia*'da yeni bir kanundan ve düzenin kurulmasından bahsederken hukukun temeline kadın-erkek farklılığını anne-babalık olgusu ekseninde koymaktadır. Anne-babalık, dolayısıyla bireylerin kurduğu ilk bağ ile tesis edilen hukuk Aiskhülos için önemlidir. Aynı derecede önemli soru ise çocuğun üzerinde egemenlik hakkının hangi ebeveyne ait olduğu sorusudur. Aiskhülos, ikisi de Zeus'un çocuğu olan, annesinden çok küçük yaşta ayrılmış Apollon'u ve annesiz doğmuş Athena'yı

babaları lehine konuşurarak Atina’da inşa edilen yeni düzende çocuk üzerinde, dolayısıyla toplum üzerinde hüküm hakkı olanın anne değil baba olduğunu ortaya koymuştur. Erinysler ise annenin eşindense çocuğuna daha yakın olduğunu öne sürerler. Erinysler’in itirazı evliliğin kurumsallığının karşısına anne-çocuk ilişkisinin doğallığını koyar. Evlilik bir tür toplumsal anlaşma iken anne-çocuk ilişkisi gerçek bir ilişkidir. Bu sebeple Erinysler, Orestes’in annesini öldürmesini, Clytemnestra’nın Agamemnon’u öldürmesinden daha büyük bir suç olarak görürler. Öte yandan, eski düzen sürdükçe anne ve çocuğu arasındaki ittifak Kronos’un annesi Gaia ile iş birliği yapıp Uronos’u Tartaros’a sürmesi veya Zeus’un annesi Rhea ile iş birliği yapıp Kronos’u hadım ederek iktidarını elinden alması örneklerinde de olduğu gibi, babayı öldürerek veya hadım ederek sistem dışı bırakacaktır. Yeni düzene geçmek ve Apollon’un yaptığı gibi anneliği önemsizleştirip babalığı ulvileştirerek çocuğun aslı bağının babası ile olduğunu öne sürmek babanın egemenliğinin anne-çocuk iş birliği ile yıkılmasının da önüne geçecektir.

KAYNAKÇA

- Aeschylus (Aiskhülos). (1979). *The Oresteia: Agamemnon, The Libation Bearers, Eumenides*. (Robert Fagles, Çev.). W. B. Stanford (Ed.). Penguin Books.
- Chappell, M. (2006). Delphi and the Homeric Hymn to Apollo. *The Classical Quarterly*, 56(2), 331-348.
- Cromey, R. D. (2006). Apollo Patroos and the Phratres. *L’Antiquité Classique*, 75, 41-69.
- Davies, M. (1990). Aeschylus’ Titans. *Hermes*, 118(1), 125-127.
- Fagles, R. ve Stanford, W. B. (1979). A Reading of ‘The Oresteia’: The Serpent and The Eagle. Aeschylus. *The Oresteia* içinde. Penguin Books.
- Frye N. ve Macpherson, J. (1962, 2004). *Biblical and Classical Myths: The Mythological Framework of Western Culture*. University of Toronto Press.
- Griffith, M. (1999). The King and Eye: The Rule of the Father in Greek Tragedy. *Proceedings of the Cambridge Philological Society*, 44, 20-84.
- Harrison, J. E. (1955). *Prolegomena to the Study of Greek Religion*. Meridian Books.
- Hesiod (1914). *The Homeric Hymns and Homeric with an English Translation*. (H. G Evelyn-White, Çev. ve Haz.). Harvard University Press.
- Lloyd-Jones, H. (1976). The Delphic Oracle. *Greece & Rome*, 23(1), 60-73.
- Miller, D. A. (1977). A Note on Aegisthud as “Hero”. *Arethusa*, 10(2), 259-268.
- Murray, G. (1914). *Hamlet and Orestes: A Study in Traditional Types*, Oxford University Press.
- Rose, H. J. (1926). Prehistoric Greek and Mother-Right. *Folklore*, 37(3), 213-244.
- Schroeder, Jeanne L. (2000). The Eumenides: The Foundation of Law in the Repression of the Feminine. SSRN: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=214829
- Stent, G. S. (1998). Epistemic Dualism of Mind and Body. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 142(4), 578-588.
- Zeitlin, F. I. (1978). The Dynamics Of Misogyny: Myth And Mythmaking In The Oresteia. *Arethusa*, 11(1/2), 149-184.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları:

Birinci yazar: %100

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions:

First Author: %100

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.